

XORAZM VILOYATIDAGI ZIYORATGOHLARNING MAHALLIY AHOLI HAYOTIDA TUTGAN O'RNI

Rajabova Nilufar Egamberganovna, Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0006-9295-6545>

e-mail:
nilufar8320@gmail.com

THE PLACE OF PILGRIMAGES IN THE LIFE OF THE LOCAL POPULATION IN THE KHOREZM REGION

Rajabova Nilufar Egamberganovna, teacher of the Department of "Primary Education Methodology" of the Faculty of Primary Education of the Urgench State Pedagogical Institute

МЕСТО ПАЛОМНИЧЕСТВА В ЖИЗНИ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ

Раджабова Нилуфар Эгамбергановна, преподаватель кафедры «Методика начального образования» факультета начального образования Ургенчского государственного педагогического института

Annotatsiya: Maqolada Xorazm viloyatidagi ziyoratgohlarning mahalliy aholi hayotida tutgan o'rni yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada ziyorat qilish odoblari, ziyoratchining madaniyati, ziyoratgohlarning mahalliy aholi hayotiga ta'siri ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm, ziyoratgoh, qadamjo, mahalliy aholi, ziyoratchi.

Abstract: the article describes the role of pilgrimage sites in the Khorezm region in the lives of local residents. The article also discusses the etiquette of pilgrimage, the culture of the pilgrim, and the impact of pilgrimage sites on the lives of local residents.

Key words: Khorezm, pilgrimage site, pilgrim, local residents, pilgrim.

Аннотация: В статье описывается роль мест паломничества Хорезмской области в жизни местных жителей. Также в статье показаны обычаи паломничества, культура паломника, влияние паломничества на жизнь местного населения.

Ключевые слова: Хорезм, святыня, святылище, местное население, паломник.

KIRISH. O'zbek xalqining ma'naviy dunyoqarashida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan obyekt bu muqaddas qadamjo va ziyoratgohlardir. Umumiy qilib aytganda, muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar mahalliy aholining orzu-umidlari, istaklari va urf-odatlarini o'zida mujassamlashtirgan g'oyalar majmuasi sifatida asrlar osha xalqni ezgulik sari chorlab kelgan, ularning ma'naviy qarashlarini

shakllantirgan. Mahalliy aholi diniy nuqtayi nazardan taskin topish va ruhiy ehtiyojini qondirish va maqsadida turli qadamjo va ziyoratgohlarga tashrif buyuradi hamda u yerda turli marosimlarni bajarib, bu boradagi zimmasiga tushgan vazifalarni bajarganlik hissini o'zida shakllantiradi. Shu boisdan respublikaning barcha hududlarida bunday ziyoratgohlar doimo aholi bilan gavjum. Shu o'rinda

ziyoratgoh va qadamjo tushunchasi va xalqning bu iboralarga munosabatini oydinlashtirish zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Xorazm viloyatidagi ziyoratgohlarning tarixiga bag'ishlangan ma'lumotlar keltirilgan maqolalar, risolalar va monografiyalar juda ko'pchilikni tashkil qiladi. Tadqiqotchilardan A.Abdurasulov, Z.Abidova, K.Xudayberganov, D.Bobojonov, F.Jumaniyazova, Sh.Matyoqubov, X.Aminovlarning tadqiqotlarida viloyatdagi qadamjo va ziyoratgohlar tarixi, ularga bugungi kunda berilayotgan e'tibor, ziyorat turizmini rivojlantirish sohasida amalga oshirilayotgan ishlarga oid ma'lumotlar berilgan. Ammo, ushbu tadqiqot ishlarida Xorazm viloyatidagi ziyoratgohlarning mahalliy aholi hayotida tutgan o'rniga bag'ishlangan materiallar keltirilmagan.

METODLAR. Xorazm viloyatidagi ziyoratgohlarning mahalliy aholi hayotida tutgan o'rnini masalasini yoritishda tarixiy-qiyosiy tahlil, taqqoslash metodlaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Ziyoratgoh va qadamjolarni ziyorat qilinadigan muqaddas joy, shuningdek, kishilar ko'p boradigan, sig'inadigan, yig'iladigan mo'tabar joy[1, 148], deb ham atash mumkin.

Ziyoratgohlarning barchasi oldin qaysidir avliyoning maqbarasi yoki qadamjosi hisoblangan. Ilmiy adabiyotlarda "qadamjo" so'ziga – avliyolar qadami tekkan joy degan ta'rif berilganini uchratish mumkin. Shuningdek, ziyorat qilish, sig'inish uchun boriladigan, mo'jizali, muqaddas deb sanaluvchi joy [1,204], ya'ni xalq uchun alohida e'zozga ega bo'lgan avliyolarning qadami yetgan, mahalliy aholi tomonidan turli sabablar bilan ziyorat qilinadigan va alohida muhofazaga olinishi natijasida ziyoratgohga aylangan muqaddas maskan sifatida ta'riflash mumkin.

Yuqoridagi ta'rifdan ham ko'rinib turibdiki, qadamjo va ziyoratgohning jamiyatda bajaradigan vazifasi umumiy bo'lib, xalq orasida har ikkalasi ham qariyb sinonim tushunchalar sifatida talqin qilinadi.

Muqaddas joylarga – mozor va qabristonlarga borib, muayyan rasm-rusumlarni bajarib kelish bu ziyoratdir. Ziyorat marosimi, odatda, qabr tepasida Qur'onning ayrim suralarini o'qib, marhum haqqiga duo qilish, shuningdek, xayr-ehson, sadaqa berishdan iborat[2,184].

"Ziyorat" so'zining zamirida umid qilish, yengil tortish, darddan xalos bo'lish, savob ishga qo'l urish, avliyo-pirlardan madad so'rash tushunchasi yotadi[3,85]. Dastlab, islom dinida Makka ziyoratidan boshqa ziyoratlar tan olinmagan. Lekin, keyinchalik mahalliy urf-odatlarini saqlagan holda Makka ziyorati elementlarini nusxalashtirgan mahalliy qadamjolar ziyorati rivojlanib ketgan[4,75]. Islomshunos olim B.Bobojonovning ta'kidlashicha, ziyorat amaliyoti islomda ilk davrlarda ta'qiqlangan va keyin paydo bo'lgan[5,26]. Bunga o'rta asrlarda yuz bergan urushlar, tahlikali yillarda Haj ziyoratini amalga oshirish uchun yo'llarda xavf-xatarning ko'payib ketishi islomiy farz arkonlarini ado etish, Haj amallarini bajarish uchun ziyoratga borish niyatida bo'lgan musulmonlar turli joylarni ziyorat etish bilan o'zlaridagi tashnalikni qondirishgan. Shu boisdan ham XI–XII asrlarda eng ko'p ziyorat qilinadigan mozorlar, Ka'ba ziyoratiga borishning imkoni yo'qligi tufayli, Makkadagi haj vazifasini bajargan. Samarqanddagi Qusam ibn Abbos qabrini ziyorat qilish Ka'ba ziyorati bilan tenglashtirilgan bo'lib, ziyoratchilar Ka'ba atrofida yetti marta aylanganlaridek, bu mozor atrofida ham yetti bor aylanganlar [6,9]. Bunday ziyoratgohlar Xorazmda ham mavjud bo'lib, Yangiariq tumanidagi Shayx Muxtor Valiy qadamjosiga ham ziyoratchilar uchun Ka'ba ziyoratiga tenglashtirilgan ziyoratgoh xisoblanadi.

Ushbu fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, yuqorida tilga olingan mozorlarga ham bora olmaganlar haj amallarini o'zlariga yaqin va borish bexatar bo'lgan muqaddas mozorlarda bajarganliklari sababli, mahalliy hududdagi ziyoratgohlar aholi uchun muhim o'rin egallagan.

"Ziyoratchi" deyilganda muqaddas joylarga ziyoratga borgan yoki boruvchi kishi tushuniladi [7,148]. Har doim ziyoratdan qaytganlar o'sha joylardan esdalik sovg'alar keltirganlar. Xalq orasida ziyoratgohlarda sotiladigan buyumlar ko'z tegmasligiga foyda beradi, balo-qazodan saqlaydi degan fikrlar mavjud.

Ziyorat qilish odati nafaqat muqaddas joylarga nisbatan, balki ota-ona va barcha qarindosh-urug'lar, ajdodlar ruhi boqiy orom topgan qabristonlarga borib duoi fотиha o'qish, qariyalar va bemorlarning holidan xabar olish hamdir. Ulamolar fikriga ko'ra, ziyorat erkaklar uchun mustahab amallardan biri hisoblangan. Ayollar uchun faqatgina Muhammad

payg'ambarning qabrini ziyorat qilishga maxsus ruxsat berilgan.

Ayrim manbalarda esa ayollar uchun ham qabr ziyoratining zarari yo'q, faqat bunda fitnadan xoli bo'lish, islom axloqi va intizomiga, ziyorat odobiga rioya qilish shart, deb ko'rsatilgan. Bizningcha, bu fikrlarda balog'at yoshidagi ayollar uchun ibodat qilish ta'qiqlangan kunlarda ziyoratgohlarga kelish, shuningdek, ko'proq ayollar tomonidan bajariladigan qabrlarni tavof qilish, yuz-qo'llari bilan qabrni silash, ya'ni sajda qilish, qabr ustiga chiroq yoqib qo'yish singari shirk amallarni bajarmaslik nazarda tutilgan.

Muqaddas joylarni ziyorat qilish kishilar ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi va o'zbek xalqining muhim etnik xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ziyoratgohlar insonni qadim ajdodlari oldidagi burchi, hissini anglash, o'tganlar yodini esga olish, o'zi yoki yaqinlarida kuzatiladigan kasalliklarga davo izlash hamda ayrim diniy amallarni bajarish yo'lida muhim vosita hisoblanadi. Shu bois, Payg'ambarimizdan rivoyat qilingan hadislardan birida: "Men sizlarni qabrlarni ziyorat qilishdan qaytarar edim, keyin fikrimga keldi, ogoh bo'linglar va qabrlarni ziyorat qilinglar, chunki ziyorat qilmoq qalblarni yumshatadi, ko'zlarni yoshlantiradi, oxiratni eslatadi", deyilgan [8, 89].

Muqaddas joylarni ziyorat qilish odamlarni yomon yo'llardan uzoq yurishga, insofli-diyonatli bo'lishga, o'zidan faqat yaxshilik qoldirish singari xayrli ishlarga undab kelgan. Qadamjolarining inson hayotida tutgan o'rnini tahlil qilish asnosida aytish mumkinki, ziyoratgohlarning inson turmush tarzidagi o'rni ikki ko'rinishda – ma'naviy va jismoniy holatda yuzaga keladi va ziyorat quyidagi maqsadlarda amalga oshirilgan. Jumladan, sog'liqni tiklash, ma'naviy va ruhan taskin topish, homiy ruhlar va ajdodlar udumini davom ettirish, kelajakka umid qilish, ya'ni farzand ko'rish, mushkullarni yengillatish, boshlagan yangi ishning xayrli bo'lishini so'rash, yoshlar orasida esa o'qishga kirish va boshqalar.

Viloyat aholisi hayotida ziyoratgohlar va ularda bajariladigan amallarning tutgan o'rnini aniqlash maqsadida turli yoshdagi aholi qatlami orasida so'rovnomalar o'tkazildi. Qadamjolarining jamiyatda bajaradigan vazifasiga ko'ra ziyoratchilarning nima maqsadda tashrif buyurishi, keluvchilar orasida ayollarning soni va ziyorat qilinadigan joylarni tanlash borasidagi fikr-

mulohazalari qiyosiy tahlil asosida o'rganildi. Ushbu omillarni hisobga olib, viloyatning Urganch va Xiva shahri, Shovot, Yangiariq, Urganch, Xonqa, Gurlan, Hazorasp tumanlarida o'tkazilgan sotsiologik so'rovlar davomida quyidagicha natijalar olindi:

Yuqoridagi javoblar asosida aytish mumkinki, ziyoratgohlarning aholi ijtimoiy hayotidagi asosiy funksiyasi – ma'naviy ehtiyojni qondirish va salomatlik bilan bog'liq mushkullarni yengillatishdir. Xorazm viloyatiga doir ziyoratgohlarning aksariyati aholi orasida mushkullarni oson qilish kabi mo'jizalarga ega ekanligi bilan xarakterlidir. Bu holat qadamjolardagi shifobaxsh quduq suvlari va ulardagi daraxtlar misolida ko'rinadi. Qadamjolarida bajariladigan amallar ham u yerda joylashgan va muqaddaslashtirilgan obyektlarga alohida munosabat ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Ziyoratgohlarning jamiyat hayotida tutgan o'rnini tahlil qilishda yosh toifasi, kasbi, jinsi, millati yoki boshqa ko'rinishlarda o'rganish mumkin. Masalani o'rganishda hududning o'ziga xos lokal xususiyatlari birlamchi hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan so'rovnomada aholining kasbi va jinsi bo'yicha tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ziyorat va uning ijtimoiy-iqtisodiy hamda ma'naviy xususiyatlari haqida so'z ketganda, tashrif buyuruvchilarning kasbiy, ijtimoiy tarkibiga ham urg'u berildi. So'rovlar jarayonida ishtirok etgan ziyoratgoh nazoratchilari va mutasaddi shaxslardan "Ziyoratchilar orasida, asosan, qaysi kasb egalari ko'pchilikni tashkil qiladi?" degan savol asosida quyidagi natijalar olindi:

Umuman, ziyoratgohlarga tashrif buyurayotganlar orasida kasb nuqtayi nazaridan ishchilar va dehqonlarning ko'proq bo'lishining sababi – ziyoratgohlar va u yerda o'tkaziladigan marosimlar mavsumiy xarakterga ega ekanligidadir. Chunki, bu kasb egalarining faoliyati ham mavsum bilan bog'liq. Ya'ni ular mavsumiy tarzda boshqa kasb vakillariga qaraganda ko'proq ishdan xoli bo'ladilar. Ziyorat mavsumi va kasb egalarining bo'sh vaqtlari hamohang kelishi esa ularga ushbu marosimlarda ishtirok etish imkonini beradi. Ikkinchi tomondan, shu kasb egalarining o'zi ziyorat mavsumini belgilashda muhim o'rin tutadi.

Ikkinchidan, asosan ishsiz aholi qatlami hisoblangan ayollar va nafaqa yoshidagi qariyalar ziyoratga borish uchun bemalol vaqt topa oladilar, shuningdek, ular hayotda ayrim muammolar,

jumladan, omadsizliklar, kasalliklarni yengishni o'zlarining ruhiy-emotsional holatlari bilan bog'lab, ziyoratgohlarga borib duoi fohialar qilishni ma'qul, deb hisoblaydilar. Ayollar masalasida shuni ta'kidlash joizki, oilada yoki yaqinlar orasida kuzatiladigan turli muammolarning yechimi qadamjolarining ziyorati yoki mistik tabobat (folbinlar, azayimxonlar, qushnochlar) bilan bog'liq masalalarga taqalsa, marosimlarni o'tkazish, odatda, oilaning ayoli zimmasiga tushadi.

Uchinchidan, aksariyat erkin kasb egalari, ya'ni davlat ishi yoki aniq vaqt birligida idorada o'tirishi majburiy bo'lmagan shaxslar turli yumushlarni bajarish jarayonida yo'l-yo'lakay ziyorat marosimini ham amalga oshirib ketishadi. E'tiborli tomoni shundaki, ularning aksariyati yo'l-yo'lakay bajarilgan harakatlarini marosim sifatida qabul qilishmaydi. Bunday kasb vakillari faqatgina oilaviy marosimlarni o'tkazish uchungina yaqinlari bilan alohida qadamjolariga tashrif buyurishadi.

Ziyoratgohlarga ko'proq ayollarning tashrif buyurishi respublikaning barcha hududlari kabi Xorazmda ham kuzatiladi. Jumladan, erkaklar, odatda, ziyoratgohlarga ziyorat uchun diniy bayram kunlarida hamda o'zi yoki yaqin qarindoshi boshiga kulfat tushganda kelish holatlari kuzatilsa, ayollarning mozor va ziyoratgohlarga kelishi bugungi kunda odatiy mashg'ulot bo'lib qolgan.

XULOSA qilib aytganda, muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar kishilarda qadamjolar bilan bog'liq afsona va rivoyatlar kishilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi. Umuman olganda, ziyoratgohlarning aholisi hayotida tutgan o'rnini tahlil qilish asnosida ziyoratchilarning yosh toifasi, kasbi, jinsi, millati, ziyoratgohga tashrif buyurishidan maqsadi, keluvchilarning gender tarkibi va ziyorat qilinadigan

joylarni tanlash borasida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar, bildirilgan fikr-mulohazalar qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, ziyoratgohlar jamiyatda insonning orzu-umidlarini amalga oshiruvchi vosita yoki amalga oshgan niyatlarida madad beruvchi kuch sifatida qaralsa, boshqa tomondan, ajdodlar bilan ko'rinmas rishta orqali bog'lanish vazifasini ham o'tab kelgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2-jild. – Toshkent: O'zME, 2006.–B.148.
2. Islom ensiklopediyasi / Shayx Abdulaziz Mansur tahriri ostida. – Toshkent: O'zME, 2017.– B.184.
3. Islom: Spravochnik / M.A.Usmonov tahriri ostida. – Toshkent, O'zbek ensiklopediyasi, 1987. –B.85.
4. Огудин В.Л. Места поклонения Ферганы как объект научного исследования // ЕО. – 2002.– №1.–С. 75. Бабажанов Б. Новшество (бидъат) — худшее из заблуждений? Фетишизация ритуальной практики глазами кокандских авторов XIX в. – М.: Пах Исламика 1(4). – 2010. – С. 26.
5. Mirzo Ahmad Xushnazar. Qabriston ziyorati odobi. –Toshkent: Movarounnahr, 2005. – B.9.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2-jild. – Toshkent: O'zME, 2006. – B.148.
7. Islom ensiklopediyasi / Shayx Abdulaziz Mansur tahriri ostida. – Toshkent: O'zME, 2017.– B.93. Muhammad payg'ambar alayhis-s-salom qissasi. Hadislar. — Toshkent.: Kamalak nashriyoti., 1991.B.89.

